

A család hagyományai

Örömmel vállalkoztam a családról alkotott kép kiegészítésére, mégpedig azzal, hogy leírom, bemutatom népünk családdal kapcsolatos hagyományát, rendjét. A család a hagyományos, keresztény értékrend átadásának, megélésének, a kultúra nemzedékről nemzedékre való átadásának legfontosabb színtere. Nem az elemi, a „nukleáris” család egyedül, hanem a családra épülő kapcsolatrendszer egésze. Ez a kapcsolatrendszer vérségi és eleven, nem vérségi - mondhatnánk műrokonsági - kapcsolatokból állt, amelyek nélkül elképzelhetetlen és lehetetlen lett volna az elemi család léte, fennmaradása, működése a múltban, a hagyományos társadalomban. A kultúra és a keresztény értékrend átadásának ugyancsak fontos színtere volt a templom, az iskola és a nyilvános - jobban mondva talán a társadalmi - élet, ami nélkül az egészséges családalapítás, az egymásnak megfelelő személyek egymásra találása és egymás mellett megmaradása elképzelhetetlen. Ebben minden benne volt: a párválasztást előkészítő és megkönnyítő, az együttlétet biztosító szokások, az érzelmek kifejezésének eszköztára, mely lehetővé tette a legbelső, és soha nyíltan ki nem mondható érzelmek, indulatok kifejezését, amit bátran nevezhetünk mentálhigiéniai gyakorlatnak is. Ez a jelrendszer a kultúrának éppen olyan fontos része, mint az erkölcsi tanítás, elvek átadása példával és neveléssel.

A hagyományos család nemcsak szülőkből és gyermekekből állt. A családhoz tartoztak a nagyszülők, a házasulatlan testvérekkel. A nagycsalád, mely nem úgy volt általános, hogy egy adott időben mindenki nagycsaládi kötelékben élt, hanem úgy, hogy szinte minden egyén életének egy részében nagycsaládi kötelékbe is tartozott, majd azok feloszlásával újabb nagycsaládok magját jelentő kiscsaládokban élték életüket. Az igazi nagycsalád - tudományosan az „összetett család” - több, egy korosztályhoz tartozó házaspár együttélését, együttgazdálkodását jelentette, a házas fiútestvérek szüleinek vezetése alatt. Így jobban tudták biztosítani a gyermekek felnevelését, a rendelkezésre álló magán- és közösségi használatban lévő földterületek haszonvételét. Ezen felül különösen a gyermekek nevelését elősegítette egy nem vérségi alapon létrejött „intézmény”, a keresztkomaság.

Azt gondolhatnánk, hogy ez talán a nagycsalád biztonságot adó erejét pótolta. Nem. Ez a komaság vagy mátkaság együtt múlik el, válik az ifjabb nemzedékek számára feleslegesnek és terhesnek érzett nagycsaláddal, nagycsaládi együttéléssel. A keresztkomaság - a választott, nem vérszerinti rokonság - intézményéről manapság már alig hallunk valamit, régebben hozzá tartozott a családhoz. A hagyomány szerint az elhunytak a koporsóban csak akkor kulcsolták össze imára a kezét, ha azokkal keresztygyereket tartott a keresztvíz alá. Teljes értékű keresztény életet csak az élt, akinek saját és keresztygyerekei is voltak. A család tehát sokkal több, mint szülők és gyermekek. Az egyszerű családot körülvevő „védőműveket” kikezdte a „modern”, „független” életvitelre vágyó, „liberális” gondolkodás. Az évszázadok, vagy talán évezredek alatt kialakult rend egyszerre teherre vált. Természetesnek tartom, ha a gyermek nem látja azt, hogy a szülők hogyan gondoskodnak az előregedett nagyszülőkről, ő sem érez

majd felelősséget szüleiért, de párjáért sem, mert egyszerűen nem tanulja meg a lemondást, az alázatott - másokért. A szolidaritás a családi köteleknek csak egyik dimenziója. Napjainkban is fel-felbukkan, amikor a nagyszülőket hívják a gyermekek vigyázására, ha történetesen az nem mehet óvodába vagy iskolába. Szükséges kellemetlenségnek is érzik ezt, talán már mindkét részről. Ha már csak erre szorul vissza a családi szolidaritás, régen rossz.

Amikor az egyszerű, az elemi családnak gyermeke születik, éppen akkor van legnagyobb szüksége segítségre. A nagycsaládban az anyós és sógornők segítsége sem volt elég, szükségük volt keresztszülőkre is, szükségük volt keresztanyára. A keresztanya meghívására még a szülő asszony leány korában került sor. Ez a nők dolga volt elsősorban. A leány, még mielőtt belekerült volna a párválasztási időszakba, a nagylánykodásba, amikor a nemek találkozását művészi módon szabályozta a szokásrend, kiválasztja legkedvesebb barátnői közül leendő gyermekeinek keresztanyját. Bizonyára nagy és régi bölcsesség van abban, hogy mielőtt még megindulna a leányok közt a rivalizálás a párválasztás mezején, leszögezik és megteremtik az egész életre szóló barátságot, amely mindkettőjüket kíséri majd életük legnehezebb szakaszaiban. Mivel ez éppen olyan visszavonhatatlan, mint a házaspárválasztás, a meghívás, a felkérés nem személyesen történik, hogy a felkért minden sértődés nélkül, szabadon dönthessen arról, hogy elfogadja-e. Döntését tehát nem a felkérő jelenlétében hozza meg. Kiválasztásának is megvolt a maga ideje és ünnepélyes szertartása. Húsvétot követő első vasárnap, fehér-vasárnap. A felnőtt-keresztelés korszakában a húsvétkor megkereszteltek ekkor tették le a fehér, keresztelői ruhát. Ez volt egyben a koma vagy mátka választás napja is, vagyis mátkázó-vasárnap. Ezen a napon festett húsvéti tojást, kalácsot, üveg bort tettek egy tálra, és a nagylány rábízta fiatalabb leánypajtásaira, kislányokra, hogy vigyék el kiválasztott barátnőjéhez, és versben kérjék fel a mátkaság vállalására. Ha ez a felkért leány kicserélte a hímes tojásokat, a kalácsot a tálon, és így küldte vissza a kislányokkal, akkor az azt jelentette, hogy elvállalta ez az egész életre szóló megbízatást. Ettől kezdve nyilvánosan is mátkának vagy komának szólították egymást, és nem egy esetben, ha addig tegeződtek, e naptól magázódní kezdtek. Amikor a mátká gyermeket szült, akkor a kiválasztott barátnő tartotta keresztvíz alá az újszülöttet, rendszerint a születést követő első vagy második napon, és a gyermekágyat fekvő asszonyt nyolc napon át ellátta ebéddel. Ezt a több fogásból álló ebédet külön erre a célra készített, cifra kosárban vitte a fiatal anyának, a kosarat külön erre a célra szőtt vagy hímezett díszes kendővel takarta le. Ez volt a *paszit*, *paszita* vagy *kerülő* (állítólag azért is, mert a mátká, ha nagyon közel lakott a fiatal anyához, a díszes kosárral a fején egy nagyot került a faluban, hogy mindenki lássa, mint tesz eleget tisztségének). E naptól kezdve a keresztanya minden esztendőben, rendszerint húsvéthétfőn, ha mással nem, hímes tojásokkal ajándékozta meg keresztgyermekét. A felnőtt-keresztelés idején hordott fehér ruhát is a keresztanya adta a keresztgyermekének. Ezt jelképezi még ma is a keresztelői szertartásban a keresztelendő gyermekre helyezett kis fehér ing. A hagyományos társadalomban a keresztanya még egyszer vagy kétszer adott ruhaajándékot keresztgyermekének. Amikor a kisgyermek először vett fel nemének megfelelő ruhát - a kisleány kis pendelyt, a fiúgyermek gatyát -, azt a keresztanya varrta. Például ez a matyóknál igencsak díszes, kivarrt, drága ruha volt. Más vidéken a menyasszony ruháját adta a keresztanya. A keresztatyától kapott ruha neve *korozsma* volt.

A keresztanya volt felelős a gyermek erkölcsi tisztaságáért. Hozzá fordulhatott a gyermek, különösen a leány, ha olyan problémái akadtak, amelyeket nem mert szüleivel megbeszélni, de mégis felnőtt tanácsára vágyott. A keresztanya volt az, aki a leánygyermeket bevezette a felnőtt vallási életbe, ő vitte el a leányt első búcsújárására. Szegeden csak az a leány számított férjhez menendőnek, aki megjárta a radnai búcsút. Ha valamilyen oknál fogva a keresztanya nem kísérhette el a leányt az első búcsújárásra, akkor a leány a búcsús asszonyok közül választott magának keresztanyát. Ez aztán a szent kútnál megmosdatta - mintegy vízzel megkeresztelte - a leányt, aki attól kezdve keresztanyjának nevezte ezt az asszonyt is. Ő volt a leány „mosdatási” keresztanyja. A hagyományos lakodalomban éjfél felé valóban megszőktette a menyasszonyát a vőlegény a vendégseregéből, és elvitte a nászágyhoz, a nyoszolyához, melyet a nyoszolyóasszony, a menyasszony keresztanyja vetett meg a padláson vagy egy szomszédos házban. Az éjjel megtörtént az egybekelés, az elhálás, ami nélkül még a templomban megkötött házasság sem volt érvényes. (Zaharie Stancu, a román parasztság életéről szóló szép regényében írja, hogy a századforduló idején még a menyasszony szüzességét nyilvánosan a keresztanyja úgy bizonyította, hogy a lakodalom hajnalán, a vendégsereghez visszatérő ifjú pár előtt táncolva lobogtatta a nászágy véres lepedőjét.) A leány szüzessége, erkölce a keresztanya érdeme volt, az ő felelősségébe tartozott. Ki gondol most már erre? Ki vállal ilyen felelősséget? A keresztanyának való felkérés manapság formális, és rendszerint rokon, a szülők testvérei közül kerül ki. (Azelőtt rokon nem lehetett, de a keresztkomaságra való felkérés után a két család rokonnak számított.)

A jó házasság feltétele nem utolsó sorban a jó párválasztás. A kultúra gondoskodik arról, gondoskodott arról, hogy ez a választás ne legyen elhamarkodott. A fiatalok társasági érintkezésének olyan, művészettel formált „intézményeit” hozta létre, melyek segítségével jó megismerhették egymást. Munkában is (közös munkák, kalákák, fonók) és ünneplés közben is, ott is elsősorban a táncban. A tánc felfokozott, jelképes mozgás-szimbólum rendszer, melyben - költőnk szavával - megnyilatkozik a teljes jellem. A tánc az egymás megismerésének legősibb módszere.

A fiatalok párválasztásába minden korban és minden társadalmi rétegben megtaláljuk a szülők beleszólását, vagy legalábbis az arra való törekvést - mindegy: királyi, polgári vagy paraszti házasságról van-e szó. Nem igaz az, hogy a hagyományos paraszti társadalomban jellemzően a szülői döntés volt a legerősebb. Ha ez így lett volna, a szerelmi költészet feleslegessé vált volna. A jobbágyfelszabadítás előtt nem mehetett „föld a földhöz”, vagyis nem csak a vagyon alapján választották ki a szülők gyermekeik házastársát. Kétségtelen, hogy amint mondtam, mindig és mindenütt megtaláljuk ezt a szülői törekvést. A hagyományos társadalomban a szülők tekintélye nagyobb volt, de a társadalom itt is intézményesen segítette a jó házasság létrejöttét - a szülők akaratával, kényszerével szemben is. A fiatalok vonzalmát és választását a fiatalok ismerték legjobban, ezért számos alkalommal, különösen ünnepekkor, ünnepi köszöntésekbe beleszőve „összeregölték” a fiatalokat. Miközben házról házra jártak a

köszöntők, elmondták azt is a köszöntés kapcsán, hogy melyik leány melyik fiút szereti. Az egész esztendő szerencsáját befolyásoló, szép köszöntést hallgatva a szülők hogy mertek volna ellenvetést tenni? Szüretkor, szénagyűjtéskor, gyümölcsőrzéskor a világba kiáltották, rikoltozták az összevaló párokat, így alakítva az egész falu közvéleményét. Ha végképp erőltették a házasságot, a pár merészen döntött: a legény társai segítségével megszöktette szerelmesét. Ha aznap nem érték el a szökevényeket (a társak gondoskodtak róla, hogy a szülőknek ez ne sikerüljön), másnap már férj és feleségként tértek vissza. Már nem ölheték meg a legényt - mert ezt tették, ha utolérték -, mert akkor már nem a legényt, hanem leányuk férjét ölték volna meg. Meg kellett békülniök. A jó párválasztást szolgálták az úgynevezett leányvásárok és búcsúk is. A gyüdi pünkösdi búcsút egyenesen leányszöktető búcsúnak nevezték. A fiatalok párválasztása így lett közügy.

Közügy volt a házastársak élete is. Református presbitériumi jegyzőkönyvek szerint a XVIII. század végén még az egész egyházközség előtt intette meg a pap azokat, akik „rendetlen” házaseletet éltek, és nyilvános „megkövetésre” szólította fel őket. Moldvában a bűnösöknek nyilvánosan kellett vezekelniük a templom előtt - a kapunál álltak, kezükben vezeklő keresztet tartva. A megesett leány nem viselhetett pártát és koszorút a lakodalmán. A házastársát elhagyó, de később a házastársi életközösséget visszaállító, vagy csak színleg visszaállító személy háza előtt fiatal házások csoportja macskazenével, csörömpöléssel, füttyüléssel, durrogatással kísért „házasságkötést” mutatott be, ezzel szégyenítve meg a hűtlenkedőt. Ezt nevezték *macskazenének*, *zángózásnak*, *csatrangolásnak*, *kikolompolásnak*. Ugyanígy szégyenítette meg a közösség azt, aki házastársát megcsalta, vadházasságra lépett, azt a legényt, aki a megszöktetett leányt mégsem vette feleségül, aki nem adta ki leánya hozományát, aki más faluból hozott feleséget. Ez a családot védő szokás valaha egész Európában megvolt, ilyen például a charivari Franciaországban. Ismert és gyakorolt volt Erdély egyes részein, Békésben, Hajdú-Biharban. A közösség ítéletének kihirdetésére, más bűnök nyilvánosságra hozatalának az alkalmi rendszerint farsangra estek. Erdélyben a lakodalmi rikoltozások során mondhatta el mindenki a „kritikáját”, rendelt muzsika ütemére, ritmikusan kiabálva, miközben kezében borosüveget tartott (erdélyi Mezőség), vagy Szent György napján kukoricaszár máglya mellett szabad volt megszólalni a bűnösöket (Jászság). Kalotaszegen a szapulás (mosás) másnapján volt szabad valakit a bűne miatt kibeszélni, megszólalni.

Mindezek - a kétségtelen már nagyrészt - eltűnt szokások figyelmeztetnek minket, hogy a család, az erkölcs kérdése nem magánügy, hanem közügy volt és marad ma is. A tiszta és erős család alapja ma is az Isten-hit, a vallással összekapcsolt erkölcsi magatartás. A család-támogató hagyományos közösség és kultúra gyengülésével egyedül a családi példa és a hittan tanítása marad meg. Ezt kell tehát nekünk ma közügynek tekinteni, mindnyájunk felelősségének. A hittantanítás ügye és felelőssége ugyan a püspökök legelső feladata – „ez a püspökök legfőbb kötelességei közül is kiválik” (*Christus Domius - Határozat a püspökök lelkipásztori hivatásáról*) -, de a II. Vatikáni zsinat tudatosította bennünk, hogy mi is az Egyház tagjai vagyunk, és ezért a hitoktatásért mi is felelősek lettünk. Küzdenünk kell a hittantanítás „helyére tételéért”, mert ennek nincs az ügye

A család hagyományai

Írta: Andrásfalvy Bertalan

2015. április 21. kedd, 06:41 - Módosítás: 2015. május 03. vasárnap, 07:36

rendezve. Sem az Egyházban, sem az iskolákban nem kapta meg méltó helyét és megélhetést biztosító megbecsülését. A keresztény családjért a legtöbbet tehát ma a hittantanítás tehet.

Forrás:

Andrásfalvy Bertalan: A család hagyományai. In. Hamp Gábor – Kelemen Gábor (szerk.): A család. Balassi Kiadó, Budapest, 95–99.